

Oponentský posudok na habilitačnú prácu

Mgr. Adriana Jesenková, PhD.

ETIKA STAROSTLIVOSTI V KONTEXTE SÚČASNEJ MORÁLNEJ FILOZOFIE

(Košice : UPJŠ, 2021)

Posudok stručne zrekapituluje tematické zameranie, hlavný cieľ a štruktúru práce, pristaví pri vybraných obsahových otázkach práce (v zmysle podnetov do diskusie v rámci obhajoby), všimne si formálnu, ako aj celkovú úroveň práce a formuluje jej záverečné hodnotenie.

I.

Všeobecne o práci

Predložená habilitačná práca (ďalej „práca“) z pera Mgr. Adriany Jesenkovej, PhD. (ďalej „autorka“) kriticky a komplexne spracúva filozoficky aktuálnu problematiku etiky starostlivosti ako „*svojbytnej morálnej teórie, ... zároveň však v diverzite jej prístupov*“ (s. 11). Toto spracovanie sa odohráva v jej historickom, sociokultúrnom a politickom kontexte. Za významné možno považovať rozhodnutie autorky, že sa v práci neobmedzuje len na úzko morálno-teoretickú reflexiu uvedenej problematiky, ale tiež sa usiluje naznačiť aplikačný potenciál etiky starostlivosti naprieč rôznymi oblasťami (nielen) filozofického skúmania.

Práca pozostáva z úvodu, štyroch na seba vzájomne nadväzujúcich kapitol a záveru. Úvod približuje východiská, ciele, relevanciu a implikácie skúmania práce, pričom objasňuje stav rozpracovania skúmanej témy v súčasnom filozofickom kontexte a štruktúru samotnej práce. Autorka má ambíciu doložiť nielen to, že etika starostlivosti je inšpiratívna a užitočná v rámci filozofie, ale usiluje sa tiež „*ukázať, aký silný nástroj v podobe etiky starostlivosti súčasná morálna, politická a sociálna filozofia má, aby preukázala svoju schopnosť prinášať praktické výsledky pre to, o čom filozofia premýšľa na teoretickej rovine – a tým je dobrý život a starostlivejšia spoločnosť schopná čeliť kritickým momentom našej súčasnosti*“ (s. 11-12).

Prvá kapitola načrtáva historický a pojmový kontext etiky starostlivosti na pozadí predstavenia jej intelektuálnych a morálnych zdrojov. Kapitola prináša systematické spracovanie kritickej diskusie, resp. vnútornej dynamiky špecificky feministického prístupu k etickým, ale aj širším spoločenským a politickým otázkam. Autorka už v kontexte tohto predstavenia poukazuje na vzťahy medzi starostlivosťou a spravodlivosťou, vysporadúva sa viacerými dôležitými výhradami voči etike starostlivosti a poukazuje na rozmanitosť línií uvažovania vo feministickej etike. V závere kapitoly autorka zdôrazňuje, že „*etika starostlivosti ako feministická etika ... musí predstavovať kritické premyslenie tradičného konceptu starostlivosti*“ (s. 60), pričom sa prikláňa k projektu deesencializácie, extenzifikácie a deprivatizácie starostlivosti. V zostávajúcich troch kapitolách následne realizuje svoj výskumný zámer.

Druhá kapitola predstavuje etiku starostlivosti ako morálnu teóriu, pričom pozornosť je venovaná relacionizmu etiky starostlivosti na pozadí relačnej ontológie (chápanie osoby a problém autonómie) a relačnej epistemológie (etiky starostlivosti ako etika dôvery a jej význam pre etiku zodpovednosti). Zvyšok kapitoly je venovaný analýze starostlivosti ako (morálnej, sociálnej a politickej) praxe, ako cnosti, ako aj jej vzťahu k spravodlivosti. Tretia kapitola

prehľadne predstavuje morálnu a politickú teóriu Joan Trontovej pričom poukazuje nielen na etickú rovinu problematiky starostlivosti v jej koncepcii, ale aj na politické (demokratické) implikácie starostlivosti zoči voči neoliberalnej paradigme trhovej ekonomiky. Záverečná kapitola poukazuje na výskumné a aplikačné možnosti etiky starostlivosti, pričom osobitná pozornosť je venovaná problematike deficitu demokratickej starostlivosti vo vzdelávaní. V tomto kontexte je z perspektívy etiky starostlivosti kriticky preskúmaná aj problematika inkluzívneho vzdelávania v podmienkach Slovenskej republiky.

II.

Obsahové postrehy do diskusie

Práca prináša veľa zaujímavých a nepochybne aj potenciálne polemických tém, čo dokazuje jej kvalitu a intelektuálnu, morálnu, spoločenskú a politickú relevanciu. Najviac ma zaujali tvrdenia týkajúce sa vzťahu (feministickej) etiky starostlivosti a (súčasnej) etiky cnosti, berúc do úvahy skutočnosť, že etika starostlivosti predstavuje v autorkinej perspektíve „*normatívny koncept dobrého života nielen jednotlivca, ale predstavu dobrého života ľudí v dobrej (dobro usporiadanej) spoločnosti, ktorá pre dobrý život svojich členiek a členov vytvára rovnocenné podmienky*“ (s. 62). V tomto kontexte formulujem nasledovné postrehy, resp. otázky do diskusie formulované z perspektívy macintyrovej etiky cnosti.¹

V sekcii pojednávajúcej o starostlivosti ako cnosti (2.4) autorka odmieta redukovanie etiky starostlivosti na verziu etiky cnosti. V tejto súvislosti konfrontuje chápanie (praxe) starostlivosti v etike starostlivosti s chápaním (sociálnej) praxe Alasdaira MacIntyra „*podľa ktorého každá sociálna prax má svoj vlastný inherentný účel. t.j. dobro ... [a] ... jeho chápanie je teda teleologické – dobro danej praxe (v našom prípade praxe starostlivosti) je vnútorným dobrom danej praxe, nezávislým od aktérov/aktérok danej praxe*“ a prikláňa sa k Sevenhuijsenovej tvrdeniu, že „*nie prax určuje resp. kladie svoje ciele, ale tieto ciele sú vtelené do spôsobu, ktorým sú vnímané a interpretované aktérmi a aktérkami konkrétnej praxe*“ (s. 91).² Ak si však bližšie všimneme MacIntyrovu koncepciu praxe, ktorá je definovaná ako „*akákoľvek koherentná, vnútorne komplikovaná podoba spoločensky ustanovenej kooperatívnej ľudskej činnosti, prostredníctvom ktorej dosahujeme dobrá inherentné tejto forme činnosti, a to v úsilí o dosiahnutie tých štandardov dokonalosti, ktoré zodpovedajú a do určitej miery definujú túto formu činnosti, čo systematicky rozširuje nielen ľudské schopnosti dosahovať dokonalosť, ale i ľudské chápanie príslušných cieľov a dobieť*“ (*After Virtue*, s. 187 – preklad a podčiarknutie m.k.), je potrebné vziať do úvahy určité skutočnosti, ako aj zodpovedať otázky, ktoré tieto skutočnosti pred nás stavajú.

Po prvé, zdá sa, že v kontexte macintyrovej etiky cnosti je síce prax normatívnym rámcom uvažovania a konania jej účastníkov, ale jej ciele (a teda aj dobrá) sú zároveň predmetom

---

¹ Autorka síce berie do úvahy MacIntyrove úvahy o (sociologicky ladenej) revitalizácii (aristotelovskej) etiky cnosti v kontexte jeho diela *After Virtue* (1981), žiaľ, v podstate celkom opomína jeho prácu *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues* (1999), ktorá má priamu a výraznú afinitu s (feministickou) etikou starostlivosti. MacIntyre v nej totiž podrobne tematizuje ľudskú zraniteľnosť, závislosť a morálne, spoločenské a politické implikácie tejto ľudskej situácie. Bolo by napríklad mimoriadne zaujímavé všimnúť si podobnosti a rozdiely medzi východiskami, tvrdeniami a závermi Joan Trontovej a Alasdaira MacIntyra. V tejto súvislosti by nepochybne bolo prínosné preskúmať MacIntyrovu koncepciu „cností uznanej závislosti“, ktoré nemožno v jeho vízii oddeliť od (klasických) cností racionálnej nezávislosti (samostatnosti), ako aj politické a sociálne štruktúry spoločného dobra v zmysle sietí vzájomného dávania a prijímania a pod.

² Do pozornosti dávam aj odlišne koncipovanú a súčasne zásadnú feministicky ladenú kritiku MacIntyrovej koncepcie praxe v texte Frazer, E. – Lacey, N.: MacIntyre, Feminism and the Concept of Practice. In: J. Horton – S. Mendus (eds.): *After MacIntyre*. Cambridge: Polity Press 1994, s. 265-282.

„systematického rozširovania“ zo strany týchto účastníkov a tak existuje adekvátny priestor na to, aby tieto ciele boli zároveň „vtelené do spôsobu, ktorým sú vnímané a interpretované aktérmi a aktérkami konkrétnej praxe“. Po druhé, treba sa pýtať či je celkom udržateľné Sevenhuijsenovej tvrdenie, že „nie prax určuje resp. kladie svoje ciele“, vzhľadom na jej názor, že starostlivosť je „spôsob činnosti, v ktorej účastníci a účastníčky vnímajú a interpretujú potreby starostlivosti a konajú na ich základe“ (s. 91). Nie je práve snaha o (adekvátne) vnímanie a interpretáciu starostlivosti (teleologicky) normatívne nasmerovaná na dobro stelesnené v intelektuálno-morálnej „tradícii“ (feministickej) etiky starostlivosti v zmysle úsilia o náležité pochopenie a spravodlivú aplikáciu spravodlivosti v kontexte (súčasnej) demokratickej spoločnosti? Nie je nakoniec v ústrednom hodnotovom centre tejto etiky, povedané slovami autorky, uskutočnenie „feministickej vízie emancipácie“ v zmysle „spravodlivého usporiadania vzťahov spravodlivosti“, ktorých predpokladom je „kritické porozumenie histórie skúsenosti žien so starostlivosťou, s jej výkonom, s jej rozvíjaním, udržiavaním, formovaním, s kontextuálnymi podmienkami, v ktorých ju uskutočňovali, čomu čelili, čo ich inšpirovalo pre jej modifikácie a transformáciu, čo im bránilo ju vykonávať podľa svojich predstáv“ (s. 51). A nie je potom aj chápanie dobra praxe starostlivosti v etike starostlivosti porovnateľne teleologické, ako je to v MacIntyrovom chápaní? Navyše, nepredstavuje (feministická) etika starostlivosti v istom zmysle špecifickú tradíciu morálneho a intelektuálneho skúmania, ktorej integrálnou súčasťou je okrem iného aj diskusia o tom či je starostlivosť skôr *praxou* alebo *motívom* či *cnosťou*? (por. s 92).

III.

Postrehy k formálnym aspektom práce

1. Cudzíe ženské priezviská sú používané v práci nejednotne – ako prechyľované a súčasne ako neprechýľované (táto výhrada nesmeruje k zápisu priezvisk v okrúhlych zátvorkách). V slovenčine prechyľovanie cudzích ženských mien umožňuje, aby boli skloňovateľné. Táto nejednotnosť pôsobí rušivo, je vhodné prechyľovanie buď prijať alebo odmietnuť a následne v texte konzistentne aplikovať.
2. Niektoré citácie uvádzané v kurzíve, iné nie – je to potrebné zjednotiť.
3. Anglické výrazy v zátvorkách sú niekedy v kurzíve, inokedy bez kurzívy – odporúčam používať kurzívu.
4. Na margo členenia textu druhej kapitoly odporúčam zvážiť integrovanie podkapitol tretej úrovne do podkapitol druhej úrovne, s primeranou úpravou názvu podkapitol druhej úrovne, teda odporúčam zrušiť samostatnosť sekcií 2.1.1, 2.2.1, 2.2.2 a 2.3.1 (to isté sa týka aj sekcií 4.3 a 4.3.1).

IV.

Celkové zhodnotenie práce

Autorka svoju filozofickú koncepciu starostlivo situuje do aktuálnych prominentných diskusií týkajúcich sa etiky starostlivosti, čím preukazuje nielen široký prehľad, ale aj skutočnú hĺbku svojho intelektuálneho vhladu. Po metodologickej stránke ide o vydarené dielo, ktoré je vhodne vnútorne členené tak, aby v logickej nadväznosti a intelektuálnej presvedčivosti postupne rozkrylo, analyzovalo, interpretovalo a kriticky zhodnotilo etiku starostlivosti v kontexte súčasnej morálnej filozofie, pričom ústrednou filozofickou inšpiráciou pre autorku sa javí dielo Joan

Trontovej. Práca je napísaná pútavým a k čitateľovi ústretovým spôsobom tak, že každý kto je aspoň primárne zorientovaný vo filozofickom skúmaní a je ochotný premýšľať, bude konfrontovaný so autentickými intelektuálnymi výzvami, ktoré (feministická) etika starostlivosti prináša.

Osobitným prínosom práce je to, že autorka tvorivo aplikuje etiku starostlivosti v perspektíve demokratickej starostlivosti na problematiku inkluzívneho vzdelávania v podmienkach Slovenskej republiky. Tým sa autorke darí naznačovať, že význam skúmania v perspektíve etiky starostlivosti presahuje úzko teoretické dopady a teda to, že toto skúmanie má morálne ako aj politické implikácie pre naše normatívne úvahy o tom, čo tu a teraz máme ako ľudské bytosti robiť, či už v rovine individuálnej alebo kolektívnej. Autorke sa tak sa podarilo napísať kvalitné dielo, ktoré kompetentne objasňuje problematiku etiky starostlivosti ako etickej teórie v zmysle jej obsahu, kontextu, kritického a konštruktívneho potenciálu, čím preukázala svoju schopnosť uchopiť skúmanú problematiku štylisticky jasným spôsobom a s hlbokým intelektuálnym porozumením. Práca sa opiera o starostlivé skúmanie, analýzu a kritickú interpretáciu prameňov, ako aj kvalitnej sekundárnej literatúry.

V.

Záver

Aj napriek kritickým otázkam a postrehom vyjadreným v tomto posudku som presvedčený o tom, že predložená habilitačná práca je kvalitnou kvalifikačnou prácou – cenným príspevkom do diskusie o etike starostlivosti v slovenskom filozofickom kontexte – a preto odporúčam, aby jej autorke Mgr. Adriane Jesenkovej, PhD. bol po jej úspešnej obhajobe udelený titul docentka.

Marian Kuna

19. august 2021, Ružomberok

---

doc. Mgr. et. Mgr. Marian Kuna, MA, MPhil, PhD., Katedra filozofie, Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok, tel. +421.918 722 003, e-mail: marian.kuna@ku.sk